В. Левинський

КОРОТКА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛДЕМОКРАТІЇ АВСТРІЇ.

(до її росколу в 1911 р.)

ВСТУП.

Українська соціялдемократія Австрії має цілу передісторію. Її заснованє попереджає довгий ідейний фермент серед галицько-українського суспільства, що в 70 рр. минулого століття скристалізував ся в перших українських соціялістичних кружках (у Відни, Львові і Женеві) а в 90 рр. привів до заснованя першої української соціялістичної орґанізації, відомої під назвою "української радикальної партії".

В історії сього ідейного ферменту судилось відограти головну ролю російському Українцеви, Михайлови Драгоманови, що був одним із перших сівачів соціялізму та всесьвітнього поступу серед українського суспільства в Австрії.

Під його головно ідейним впливом виховались перші каменярі соціялізму в Галичині: Михайло Павлик, Іван Франко й Остап Терлецький. Всі три вони, а таксамо їх великий учитель — вже не в живих. Але память їх з вдячністю і великим пієтизмом збережуть українські пролетарські маси усеї України як тих, що перші серед найтяжших умов, сіяли зерно соціялізму на українському ґрунті, що все своє житє, усю свою працю, усі свої сили зложили в жертві задля соціяльного і національного розкріпощеня народніх українських мас.

З їх іменами є і звязані висше згадані українські соціялістичні кружки, що носили на пів конспіративний характер.

Франко і Павлик є теж головними основателями української радикальної партії, партії українського соціялістичного народництва.

Ся партія, яка в історії національного відродженя австрійської України записалась незатертими буквами, опиралась майже виключно на селянській бідноті. Але вона гуртувала в собі усю тоді українську поступову інтеліґенцію, серед якої зразу замітно виникнули поглядові ріжниці. самого початку основаня партії: драгоманівська,

Три ідейні течії змагались у ній і то майже з себто властиво радикальна, якої найкращим представником був Павлик, націонал-демократична і соціял-демократична.

Сі течії були зародком повстаня пізнійших трьох українських політичних партій: (ново-) радикальної, націонал-демократичної (яка повстала через злитє народовців і націонал-демократів з радикальної партії) і соціял-демократичної.

Всю сю передісторію української соціял-демократії Австрії обговорюємо докладнійше окремо а іменно в нашій праці п.з. "Початки українського соціялізму" (Торонто, 1917, ціна 15ц.) до якої відсилаємо цікавого читача.

I. ВІД ОСНОВАНЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТІЇ ДО 1907 р.

Останні роки минулого століття і перші роки біжучого, приблизно часи від кровавих баденівських виборів в 1897р. аж до убійства галицького намісника в 1908р. — будуть записані в політичній історії українського народу в Галичині як часи найтяжших репресій, доконуваних польськими властями і верховодами над українськими масами, а заразом як часи твердої політичної школи, яку сим масам прийшлось перейти.

Сю еру кровавих репресій над українським народом започаткував ґраф Казимір Баденї, славлений "польським Бісмарком", що правив Галичиною як її намісник від 1888р. В 1895р. станув він на чолї державного центрального правительства, покликаний цісарем на становище президента міністрів. Баденї побачивши, що вигріта ним "нова ера" взяла серед українського суспільства в лоб, що бенямінки його (Ол. Барвінський і тов.), котрі завдячували ще якийсь час своє політичне животіне тільки його ласці, не маючи найменшого підпертя серед українського суспільства, рішив ся зреалізувати свої пляни — себто зробити з українських мас податне орудіє для польської політики — "кровю і залізом".

Вибори до австрійського парляменту в 1897р. на підставі реформи Баденього (пята курія) скінчились в Галичині трагічно. 9 трупів, 29 ранних і коло 800 арештованих — все те майже виключно в східній Галичині — отсе результати ославлених на ввесь сьвіт "баденівських виборів"*). Не зважаючи на се, Баденї далї стояв непохитно при кермі держави, а режім заініційований ним в Галичині супроти українського народу вдержав ся тут на довші часи і по його скандальнім упадку**) в повній силї. Консеквентно і пляново переводили його в практиці на становищах намісників краю князь Санґушко, ґраф Пінїньский і ґраф Роман Потоцький, той сам, що в початках своєї політичної карієри на бенкеті польської шляхти, зібраної в Бучачи грозив українським мужикам "новим Берестечком" (1900р.).

Але ся політика диких і брутальних репресій польсько-шляхоцьких сатрапів супроти українського народу, політика, що рік річно значилась проливом крови та трупами українських селян, хоч як страшним бременем затяготіла над політичним, економічним та культурним житєм українського народу, всеж таки видавала неожидані для польської шляхти наслідки. Вона збудила національну сьвідомість і почутє громадянської єдности серед всїх верств українського суспільства. Кождий акт насильства та самоволї польських верховодів, в руках яких була ціла адміністрація східної частини краю, кожде надужитє, я становищах супроти Українців, будив серед тих останїх протест, дух громадської і національної гідности, дух опозиції, національну і соціяльну сьвідомість, почутє солїдарности та конечність потреби плянової і сильної орґанізації на всїх полях громадського житя.

Кличі соціялїстичного народництва, защеплені серед селянства ще в першій половині останнього десятка XIX століття видавали тепер добрі овочі. Українське село почало що раз сильнійше і відважнійше гомонїти. Виробляло ся у селян почутє слушности своєї справи, за яку кров свою проливали та житє своє жертвували, росла віра у власні сили. Ренеґацтво і хрунївство щезали. Десь серед тих неосьвічених селянських мас виростали як гриби по дощі сильні та характерні одиниці, бесїдники, аґітатори, орґанізатори, на котрих плечах спочивав весь тягар громадської роботи.

В поміч селянству прийшло українське студентство, серед котрого почав ся рух при кінці 90-ти років мин. століття. В 1899р. підняло воно у перве енерґічну боротьбу за український університет і не покинуло сеї боротьби по нинїшний день. Володимир Старосольський і Евген Косевич стоять на чолї сього руху. В 1900р. починають вони видавати студентський орґан "Молода Україна", що в житю українського студенства відограв велику ролю. Орґан був редаґований в соціялїстичнім дусї і то більш в дусї соціялїстичного романтизму, як реалїзму — соціялїзм взагалї був тоді в модї серед студенства. "Молодій Україні" роблять деякі люди ряд закидів, в першій мірі закидають їй фразеольоґію — очевидно, соціялїстичну. Можна говорити "про і контра" сього закиду, як і инших подібних. Але не треба забувати одного, а власне того великого впливу, який мала ся ґазета на академічну молодїж. Той ідеалїзм, який вона розпалювала серед найтупійших одиниць, той запал до громадських справ, до сплачуваня довгу власному народови, який вона серед студенства будила, нарештї ся сьвідомість потреби боротьби, енерґічної і завзятої за українську найвисшу школу, яку вона викрешувала в серцях молоді і суспільства (в 1902р. спричинила вона сецесію українського студенства з львівського університету) — все те остане нестертими буквами записане в історії українського національного відродженя в Галичині. І додати теж треба, що нїколи пізнїйше студентські орґани, що після сецесії повставали і упадали, не стояли на тій висоті, на якій стояла "Молода Україна".

З політичних українських партій націонал-демократична, в якій провід почали вести бувші радикали, почала зискати на силах і орґанізації. Дефензивний націоналїзм її супроти що раз більшій — головно польської народової демократії, шого припливу филь шовінїзму польських парпочав находити серед мас відгомін. Українська радикальна партія, дуже ослаблена відходом від неї націоналїстів-радикалів і соціял-демократів — не тратила на значіню серед селянських мас — так сильні і трівкі були традиції серед них старої радикальної партії.

Ґрунт серед селянства здобула собі теж дуже скоро наймолодша українська партія, — соціялдемократична.

Всї отже три політичні опозиційні українські партії шукали зовсїм природно головного опертя серед селянства. Слаба соціяльна структура українського населеня мала той наслїдок, що невиразні клясові противенства серед українського суспільства та поборюванє взаїмне всїх трох партій уступали на другий плян перед боротьбою цілого суспільства проти шляхоцько-польського режіму в краю. Аґітатор кождої партії з окрема був радо бачений на кождім селянськім вічу. Чим більш опозиційно і скрайно промовляв він, тим більший мав успіх серед слухачів. Соціялїзм голошений по селах здобував собі вплив як сьвітогляд, що голосив мир хатам а війну палатам, в якому боротьба проти економічного визиску селян находила свій найкращий вираз.

(Дальше буде).

*) Вибори в Галичині переводив Баденї через так зв. "польський центральний виборчий комітет", прозваний теж "польським комітетом для виборчих розбоїв". На чолї сього комітету стояв тоді ґраф Войтїх Дідушицький. Надужитя, які діяли ся при виборах, найкраще характеризують слова польського посла Гневоша, котрий не хотячи подати Дідушицькому в парляментї руки, сказав йому: "Вмийте собі перш усього кров із своїх рук, що з вашої вини полила ся при виборах".

**) Баденї упав так скандально і ганебно, як нї один із австрійських премієрів. Своїми язиковими розпорядженями в користь Чехів викликав серед Німців бурю ненависти проти себе. До поваленя його стреміли Німці усїми силами, в чім помагали їм соціял-демократи. В листопаді 1907 р. почала ся шалена обструкція в парляментї. Щоби її здавити, президент палати, польський шляхтич Давид Абрагамович негідним обманом перепер внесок німецького клерикального посла Фалькенгайна (Лекс Фалькенгейн) на зміну реґуляміну нарад, котрий давав право президентови уживати поліції проти послів. Сей замах галицького шляхтича на права парляменту відперла опозиція. 26 листопада соціял-демократи і Німці окружили трибуну президента, чекаючи на нього. Абрагамович спровадив тоді до парляменту поліцію. 60 поліцаїв почало робити порядок в парляментї. Силою винесли кільканайцять послів, між ними Дашинського і д-ра Яросевича. На другий день вибухли у Відни і в Ґрацу величезні демонстрації, котрі хто знає, чим би скінчились, коли б не здимісіоноване цісарем Баденього, що наступило 28 листопада, про що повідомляла зревольтовані маси Відня урядова "Вінер Цайтунґ" надзвичайним недїльним додатком. "Граф Баденї є повалений, політично похоронений, без можности воскреснути. Високим як вежа повинен бути його памятник, колиб класти каміне, що кинув йому морально під ноги глубоко ображений люд. Так тяжко упасти — се гірка доля". — Сими словами попрощала уступаючого Баденього віденська урядова ґазета

ЩО ДІЯЛО СЯ НА АВСТРІЙСЬКІЙ УКРАЇНІ?

II.

Загальна Українська Рада була зложена в сей спосіб, що галицькі націонал-демократи вислали до неї своїх 14 заступників (з того 8 праве крило, 6 ліве, т. зв. "опозиція"), галицькі радикали 6, соц.-дем. 4, буковинські національні демократи (партія Василька) 5, бук. народна партія (д-ра Стоцького) 1, соц.-дем. 1, союз визволеня України 3. Президія З. У. Ради була колеґіяльно зложена з двох заступників галицьких національних демократів (один правий, один лївий) і по одному заступникови с.-д., радикалів, буковинців та союза визволеня України.

З.У.Р. розпочала свою діяльність в тій хвилині, як центральні держави виперли Росію з Галичини, Буковини, Польщі і стали посувати ся далї на схід на українські землї: Холмщину, Волинь, полудневу Ґроденщину і Вільнщину.

Перед З. У. Р. станули дуже важкі задачі і гарна робота: заступити ся за справи галицьких Українців, буковинських і окупованих земель. Треба було відновляти національне житє австрійської України, зруйноване царськими прислужниками, треба було рівночасно брати ся до будови нового українського житя на окупованих українських землях.

В своїх заходах З. У. Рада надибала постійно дві дуже важкі перепони: 1) непорозуміне, нехіть і неприступність зі сторони австрійського правительства; 2) ворожість зі сторони Поляків.

Поляки вели невпинно ворожу роботу проти Українців на всїх місцях. Вони ж мають богато своїх людий всюди! В міністерствах, урядах, армії і т.д. З другого боку цілий польський політичний табор. З'єднали ся всї від консерватистів та клерикалів — до соціялїстів — в боротьбі проти Українців. Під розказ політичного табору пішла ціла польська преса і ціла польська суспільність до боротьби проти українства.

Де не могли самі безпосередно шкодити, припиняти, не допускати, там нацьковували проти українства уряди і армію австро-угорську.

Отсю свою роботу завели на цілій лінії, почи наючи від міністерств у Відни, кінчаючи етапними командами армії на занятій українській землї!

Наслїдок був такий, що З. У. Рада мусїла ненастанно і на кождім кроці бороти ся з нечувами перешкодами.

У сїй своїй боротьбі З. У. Рада осягала деякі дрібні успіхи, але кожда дрібничка коштувала їй незвичайно богато працї, писаня, переконуваня, торгів!

Важнійше мабуть від додатних успіхів роботи З. У. Ради є все те, до чого вона не допустила, в чім перепинила заходи Поляків.

З відвойованєм Галичини і завойованєм українських областий Росії, Поляки постановили піддати сї всї українські землї основній польонїзації. До сього мали їм послужити всї засоби, які тільки дістали в свої руки. Отже державна адміністрація, школи, суди і відбудова краю, (гроші на відбудову і уряди для відбудови), всякі нові уряди для виживленя, жнив, засївів і т.д. В кінци польський леґіон і його побут на українських землях.

Коли не всьо, що Поляки хотїли, удало ся їм осягнути, то в тім заслуга З. У. Ради, що все стояла купно на сторожі і дуже богато польських замахів на українство заздалеґідь відперла!

Розуміє ся, що для розвитку і розцьвіту українства сього за мало.

В додатнім напрямку З. У. Рада домагала ся: поділу Галичини на основі національних границь, поділу Буковини на тій самій основі і утворенє з українських частий сих обох країв української провінції. В переходовій стадії домагала ся З. У. Рада усуненя галицького намісника Поляка Коритовського і заступленя його безсторонним, справедливим намісником. Усуненя всїх тих урядників Поляків, що провинили ся супроти українства, іменованя Українців політичними урядниками у східній Галичині (старостами то що) основаня українських шкіл (ґімназій), заведеня української мови в урядах, отвореня українського університету, утвореня окремого українського уряду для відбудови східної Галичини, утвореня окремого українського банку — важного для потреб населеня східної Галичини і Буковини, зруйнованого війною іт.д. і т.д. Словом З. У. Рада стреміла до того, щоби постепенно переводити українізацію всього публичного житя у східній Галичині.

З усїх сих домагань сповнено тільки одно — усунено намісника Коритовського і іменовано на його місце ґенерала Колярда, Німця. Здавало ся, що сей новий намісник буде справедливо трактувати домаганя Українців, але він скоро умер, а по нїм прийшов ґенерал Діллер, що в усїм йшов на руку Полякам та польським власникам великої посїлости (поміщикам) не гірше від якогось намісника Поляка!

На весні 1917 усунено Діллера, іменовано ґенерала Гуйна, та сей не визнаєть ся, як сам каже, нїчо на політиці і має завдане тільки під господарським оглядом адмініструвати Галичину. Він не йде на руку Полякам, але не заспокоює також оправданих домагань Українців.

Вже 5 падолиста 1916 проголошено відокремлене Галичини. Галичина мала заняти особливе місце в Австрії, але яке, того нїхто не знав і не знає!

Німецькі націоналїсти домагали ся відокремленя Галичини, бо надїяли ся по 1), що галицькі посли не будуть належати до віденського парляменту, а через се Німці мати муть більшість в парляментї і переведуть закони змагаючі до ґерманїзації Галичини, до укріпленя німецького верховодства над Славянами, особливо бажали приборкати і покорити Чехів; по 2) сподївали ся, що через відокремлене Галичини Австрія не буде потребувала нїчого давати на відбудову Галичини, зруйнованої війною.

Цїлком иншого відокремленя бажають Поляки! Вони хотять остати в центральнім парляментї, щоби мати вплив на загальну політику Австрії, але хотять, щоби Галичина перейшла цїлком під управу Поляків, щоби нї парлямент, нї центральні уряди (міністерства) не мали права мішати ся до галицьких справ, разом з тим хотять, щоби Галичина мала своє власне господарство грошеве, щоби сама укладала зелїзничі тарифи, побирала податки, мала своє найвисше судівництво і т.д. Разом з тим жадають, щоби ціла держава заплатила до рук Поляків великі гроші на відбудову краю.

На таке відокремлене Німці не мають охоти годити ся. Чехи годять ся на відокремлене Галичини тільки під тою умовою, що так само будуть відокремлені краї чеської корони: (Чехи, Моравія, Шлеск).

Розуміє ся, що Українці відкидають і одно і друге відокремлене, а жадають поділу Галичини і створеня окремої української провінції.

Був час — в лїтї 1915 року, що Штірк виразно обіцяв президії З. У. Ради поділ Галичини і сповненя домагань Українців, але обіцяв ся перевести по війнї.

З. У. Рада, особливо її ліве крило (соц.-дем., радикали, союз виз. України) домагали ся постійно, щоби вже тепер правительство робило кроки до поділу, щоби сей поділ переводжено постепенно вже підчас війни. Але правительство відмовляло ся і відкладало всьо на по війнї.

Замість поділу Галичини прийшла заповідь відокремленя!

Авторами сеї заповіди треба уважати б. міністра заграничних справ Буріяна, б. міністра президента Угорщини гр. Тісу і Поляків.

Через смерть цїсаря Франца Йасифа і смерть Штірка справа відокремленя Галичини опізнила ся. Міністер Кербер нарочно вложив у цїсарське письмо слівце "парляментарною дорогою", щоби справи зараз не полагоджувати.

Тимчасом зайшла така важна подія, як революція в Росії. Вона мала великий вплив і на внутрішну політику Австрії.

Скликано парлямент. На порядок політичного житя прийшли инші пекучі справи. Новий цїсар заповів демократизацію Австрії. Почала ся відбудова конституційного житя. Справа відокремленя Галичини відійшла на задні пляни. Чи верне ще і в якім видї — годї пророкувати! Нинї не має вона найменшої актуальности!

"Роб. Ґазета" Американець.

ПЛЯН ПРАЦІ ҐЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІЯТУ НА УКРАЇНІ.

В декларації оголошеній Винниченком в малій радї в Київі дня 30 вересня, говорить ся, що першим услівєм будучого державного устрою України повинно бути обєднанє всего українського народа в одну автономну одиницю; секретаріят буде стреміти до того, щоби на мировій конференції між делеґатами були і представителї України; секретаріят буде справедливо відносити ся до національних прав і стремлїнь всїх народностий України та приступить до опрацьованя проєкту що до скликаня всенародного українського установчого зібраня. Дальше, для борби з бездїльними елементами опрацьовуєть ся проєкт орґанїзації вільного козацтва на Україні. Секретаріят опрацьовує вже плян земельної реформи; на чолї економічного житя України повинен стояти економічний комітет. Що до питаня фінансів України, секретаріят висказуєть ся за децентралїзацією загальнодержавних фінансів, причім Україна повинна мати свій спеціяльний буджет разом з загальнодержавним. Побільшене державних доходів України повинно осягнути ся через піднесенє податку богатих кляс; має завести ся державне забезпеченє робітничої і сільсько-господарчої промисловости, основанє бірж працї, орґанїзація нової школи на національно-демократичних основах і отворенє в Київі педаґоґічної академії.

ARCHIVES OF ONTARIO
TORONTO